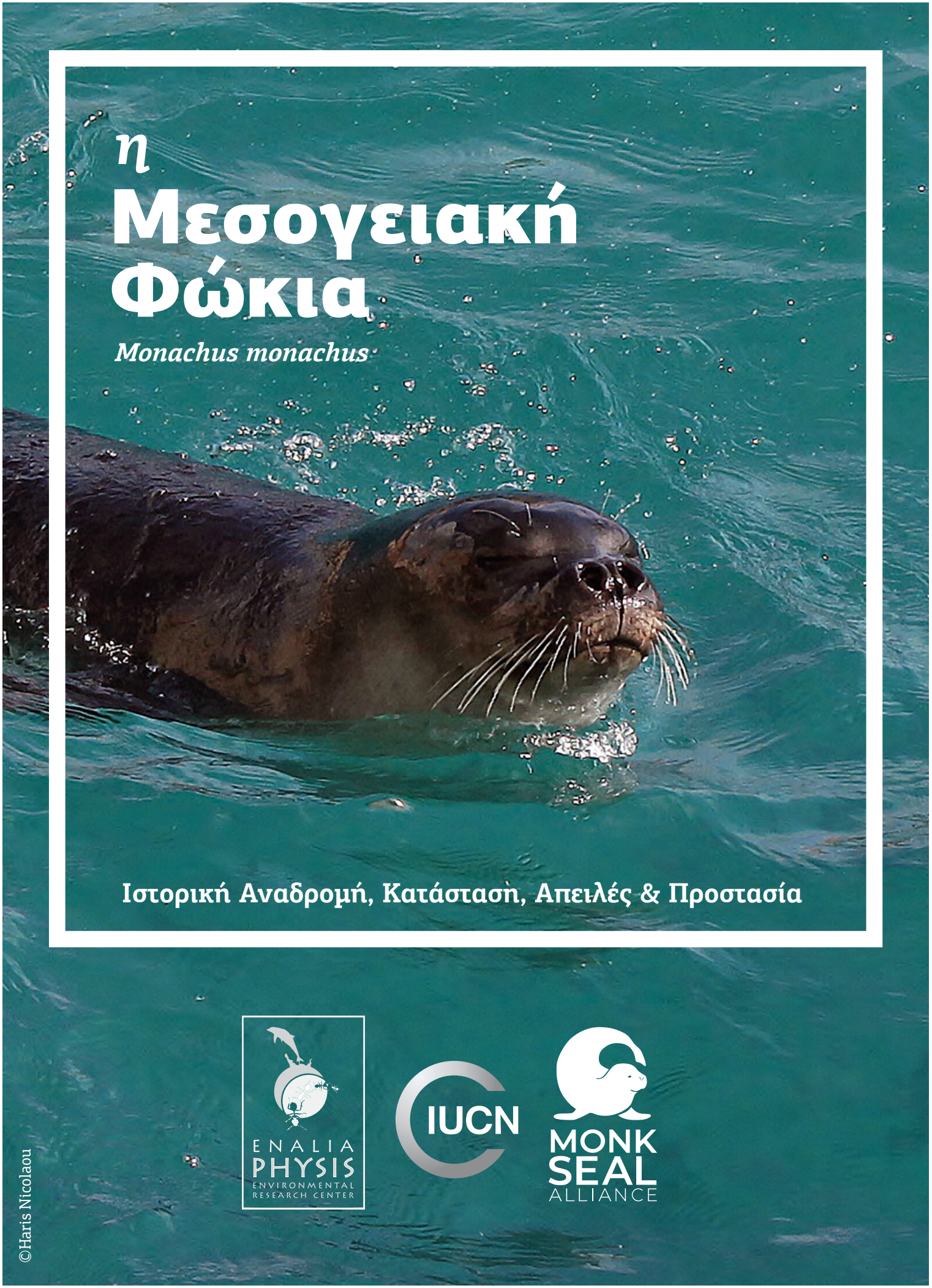

η Μεσογειακή Φώκια

Monachus monachus

Ιστορική Αναδρομή, Κατάσταση, Απειλές & Προστασία

ENALIA PHYSIS ENVIRONMENTAL RESEARCH CENTER

IUCN

MONK SEAL ALLIANCE

©Haris Nicolaou

Ιστορική αναδρομή

Η μεσογειακή φώκια *(Monachus monachus)* αποτελεί το μοναδικό είδος φώκιας που συναντάται στη Μεσόγειο και το μοναδικό είδος του γένους *Monachus*.

Οι ιστορικές αναφορές της φώκιας *M. monachus*, αρχίζουν από τα αρχαία χρόνια αφού αρκετοί κλασικοί φιλόσοφοι όπως ο Όμηρος, ο Πλούταρχος, ο Αριστοτέλης και ο Πλίνιος ο Πρεσβύτερος, συμπεριελάμβαναν το είδος στα κείμενά τους. Οι πρώτες αναφορές για το είδος, εμφανίζονται από τον Όμηρο στην Οδύσσεια, ενώ μελετήθηκε αργότερα από τον Αριστοτέλη στο έργο του "Τῶν περὶ τὰ ζῷα ἱστοριῶν".

Στην Αρχαία Ελλάδα, οι φώκιες βρίσκονταν υπό την προστασία των θεών Ποσειδώνα και Απόλλωνα, αντικατοπτρίζοντας έτσι τη θαλάσσια και ηλιόφιλη φύση του ζώου.

Οι φώκιες, ως πηγή έμπνευσης, συχνά πρωταγωνιστούσαν σε μύθους και θρύλους, όχι και τόσο κολακευτικούς για το ζώο, αφού οι άνθρωποι τηρούσαν μια καχύποπτη στάση απέναντί του καθώς πίστευαν ότι είχε παραμορφωμένο σώμα, έντονη μυρωδιά και κακοήθη χαρακτήρα.

Πολυάριθμα αγγεία του αρχαίου ελληνικού κόσμου (πχ. αμφορείς) αναπαριστούσαν την εικόνα της φώκιας. Ελληνικές πόλεις, όπως η Φώκαια – αρχαία πόλη της Ιωνίας – πήραν το όνομά τους από το ζώο αυτό.

©Haris Nicolaou

Προέλευση του ονόματος

Σχετικά με την προέλευση του επιστημονικού ονόματος της μεσογειακής φώκιας υπάρχουν ορισμένες αντιφάσεις. Στην πραγματικότητα, ορισμένοι συγγραφείς έχουν υποστηρίξει ότι το είδος ονομάστηκε *M. monachus* είτε λόγω της γούνας του, είτε λόγω του μοναχικού τρόπου ζωής του, σε αντίθεση με άλλα είδη φώκιας που σχηματίζουν αγέλες.

Στην αρχαία Ελλάδα, η φώκια ήταν κοινώς γνωστή απλώς ως φώκα, λέξη που πιθανό να προήλθε από τη Σανσκριτική γλώσσα - κλασική γλώσσα Ινδίας – (sphâ – «φουσκώνω») που σημαίνει παχουλό ή πρησμένο ζώο.

Η κοινή ονομασία του είδους, φώκια μοναχός ή αγγλιστί monk seal, προέρχεται από τον Γερμανό Johann Hermann το 1779, ο οποίος παρήγαγε την πρώτη σύγχρονη επιστημονική περιγραφή του μετά την παρατήρηση ενός δείγματος στο Στρασβούργο. Η ιδέα του ήταν να ονομάσει το ζώο Münchs-Robbe *(Phoca monachus)*, λόγω ενός άρθρου, που περιέγραφε ένα ζώο στη Μασσαλία που έφερε το τοπικό προσωνύμιο moine (μοναχός), και πίστευε ότι πρέπει να ανήκε στο ίδιο είδος.

Δύο χρόνια μετά, το 1781, ο Thomas Pennant, μεταφράζοντας λανθασμένα μια αναφορά του Herman, έγραψε: «Όταν το ζώο ξαπλώνει στην πλάτη του, το δέρμα του λαιμού του διπλώνει, δίνοντας την εντύπωση πως μοιάζει με κουκούλα μοναχού». Το λάθος αυτό οδήγησε στην εξήγηση, που εξακολουθεί να δίνεται μέχρι και σήμερα, ότι οι πτυχές λίπους που υπάρχουν γύρω από το λαιμό θυμίζουν κουκούλα μοναχού, δικαιολογώντας έτσι το όνομα.

Κατάσταση στη Μεσόγειο

Η μεσογειακή φώκια χαρακτηρίζεται ως το πιο κινδυνεύον θηλαστικό στη Μεσόγειο θάλασσα και ένα από τα πιο κινδυνεύοντα στον κόσμο με τη Διεθνή Ένωση για τη Διατήρηση της Φύσης (IUCN) το 1984 να περιγράφει το είδος ως ένα από τα δώδεκα πιο απειλούμενα ζώα στον κόσμο.

Ο συνολικός πληθυσμός του είδους εκτιμάται ότι αριθμεί λιγότερο από 700 - 800 άτομα από τα οποία περίπου τα μισά είναι ενήλικα. Ο μεγαλύτερος υποπληθυσμός βρίσκεται στην ανατολική Μεσόγειο με 350 - 450 άτομα.

Ιστορικά, οι πληθυσμοί της μεσογειακής φώκιας εμφάνιζαν υψηλές πυκνότητες με ευρεία κατανομή, στη Μεσόγειο και τη Μαύρη Θάλασσα, καθώς και στο Βόρειο Ατλαντικό, από το Μαρόκο μέχρι το Λευκό Ακρωτήρι, συμπεριλαμβανομένων των Κανάριων νήσων, των νήσων Μαδέρα και τις Αζόρες.

Λόγω του συστηματικού κυνηγιού, αλλά και η πιο πρόσφατη εισβολή στους βιοτόπους του, καθώς και οι αρνητικές αλληλεπιδράσεις που προκύπτουν από την αλιεία, ο πληθυσμός της φώκιας μειώθηκε σε πολύ μικρούς αριθμούς.

Αυτό είχε σαν αποτέλεσμα τον κατακερματισμό των πληθυσμών του είδους, δημιουργώντας έτσι πολλούς μικρούς υποπληθυσμούς, κάτι το οποίο τους καθιστά εξαιρετικά ευάλωτους.

Σήμερα, οι κύριοι υποπληθυσμοί του είδους είναι στην περιοχή Λευκού Ακρωτηρίου, στο αρχιπέλαγος της Μαδέρα και στην ανατολική Μεσόγειο.

Οι υποπληθυσμοί στο Λευκό Ακρωτήρι στον Ατλαντικό και στο νησί της Γυάρου στην ανατολική Μεσόγειο, είναι οι μοναδικές καταγεγραμμένες συναθροίσεις του είδους που εξακολουθούν να διατηρούν τις οικολογικές δομές μιας αποικίας.

Σήμερα, η μεσογειακή φώκια, εντός της Μεσογείου, αναπαράγεται και απαντάται κυρίως στα νησιά του Ιονίου και του Αιγαίου, κατά μήκος των ακτών της ηπειρωτικής Ελλάδας, της Κύπρου και στη νοτιοδυτική Τουρκία. Επίσης, υπήρξαν σποραδικές εμφανίσεις μεμονωμένων ατόμων στη Συρία, τον Λίβανο, το Ισραήλ, την Αίγυπτο, τη Λιβύη, την Ισπανία, την Ιταλία, την Κροατία και την Αλβανία.

2008: Η μεσογειακή φώκια, σε επίπεδο είδους καταχωρήθηκε στην Κόκκινη Λίστα της IUCN ως **Κρισίμως Κινδυνεύον** (Critically Endangered - CR).

2015: Μετά την επανεξέταση της κατάστασης του, το είδος καταχωρείται ως **Απειλούμενο** (Endangered – EN), καθώς υπήρξαν στοιχεία για μικρή αύξηση του συνολικού πληθυσμού του.

Η παρουσία του είδους έχει καταγραφεί σε 102 περιοχές του δικτύου Natura 2000 εντός Ευρωπαϊκής Ένωσης (82 περιοχές στην Ελλάδα, 10 στην Ιταλία, 5 στην Ισπανία, 3 στην Πορτογαλία και 2 στην Κύπρο).

Απειλές

Μερικές από τις απειλές τις οποίες αντιμετωπίζει το είδος αυτό είναι:

- ο τουρισμός/δραστηριότητες θαλάσσιας αναψυχής
- η παράκτια ανάπτυξη και απώλεια ενδιαιτημάτων
- η υπεραλίευση
- η ρύπανση
- η κλιματική αλλαγή
- μη γηγενείς ασθένειες
- εμπορικοί και βιομηχανικοί χώροι
- ναυτιλιακές λωρίδες

Οι πιο πάνω απειλές και η εκμετάλλευση στα αρχαιότερα χρόνια αναγκάσαν το είδος να καταλαμβάνει ακατάλληλες απομονωμένες παράκτιες σπηλιές για να επιβιώσει.

Στην πραγματικότητα, ιστορικά, οι μεσογειακές φώκιες χρησιμοποιούσαν ανοιχτές παραλίες για ανάπαυση, αναπαραγωγή και κοινωνική αλληλεπίδραση. Ωστόσο, ως συνέπεια των ανθρώπινων διαταραχών στη στεριά, σήμερα χρησιμοποιούν ως επί το πλείστον θαλασσινές σπηλιές για ανάπαυση και αναπαραγωγή.

Επίσης, από τον 20ο αιώνα και έπειτα, η δίωξή τους από τον άνθρωπο και η σταδιακή εκμετάλλευση του ενδιαιτήματός τους, ευθύνονται σε μεγάλο βαθμό για την αλλαγή της συμπεριφοράς της φώκιας σε λιγότερο κοινωνικό ζώο, που κατοικεί σε απομονωμένες σπηλιές.

Όσον αφορά τα νεογνά, εκτιμάται ότι οι συνθήκες που επικρατούν εντός των θαλασσινών σπηλιών δεν είναι οι ιδανικές καθώς μπορούν να παρασυρθούν μακριά από τη μητέρα τους κατά τη διάρκεια καταιγίδων και να πνιγούν ή να πεθάνουν από την πείνα.

©Haris Nicolaou

Η φώκια στην Κύπρο

1955-58
Καταγραφή τελευταίας αναπαραγωγικής δραστηριότητας.

1959
Η φώκια αναφέρθηκε ως μέρος της εγχώριας πανίδας της Κύπρου, αλλά από τότε παρατηρείται μια σταθερή μείωση του είδους.

1997 & 2005 – 2006:
Έρευνες στο πεδίο έδειξαν την ύπαρξη κατάλληλου ενδιαιτήματος για τις μεσογειακές φώκιες στην Κύπρο και κατέγραψαν την περιστασιακή παρουσία τους, χωρίς όμως κάποια καταγραφή αναπαραγωγικής δραστηριότητας.

~2009
Το είδος βρισκόταν στο χείλος της ολοκληρωτικής εξαφάνισης από το νησί.

2015~
Τεκμηριώνονται νέες γεννήσεις σχεδόν ετησίως, υποδεικνύοντας ότι υπάρχει πλέον αναπαραγωγικά ενεργός πληθυσμός της μεσογειακής φώκιας στην Κύπρο.

Από τα 370 χιλιόμετρα ακτογραμμής που ερευνήθηκαν, εντοπίστηκαν 17 κατάλληλα καταφύγια για τις φώκιες. Οι τρεις περιοχές στις οποίες καταγράφηκαν περισσότερες φώκιες ήταν η περιοχή Πάφος – Ακάμας, Λεμεσός και Κάβο Γκρέκο – Κάβο Πύλα.

Εκτιμάται ότι στην Κύπρο σήμερα υπάρχουν περίπου 17-19 άτομα του είδους.

Προστασία

Η μεσογειακή φώκια προστατεύεται νομοθετικά σε όλο το εύρος εξάπλωσής της, από πολυάριθμους εθνικούς νόμους και περιφερειακές διεθνείς συνθήκες και συμβάσεις, καθώς και από κανονισμούς της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Στην Κύπρο προστατεύεται από το 1971 από τον περί Αλιείας Νόμο (ΚΕΦ. 135) και Κανονισμούς 1990 (Reg. No. 273/90). Επίσης, περιλαμβάνεται στο Παράρτημα ΙΙ του Πρωτόκολλου της Σύμβασης της Βαρκελώνης που αφορά Ειδικά Προστατευόμενες Περιοχές και τη Βιολογική Ποικιλομορφία της Μεσογείου όπου η Κύπρος επικύρωσε με τον Νόμο No. 20(III)/2001. Η φώκια *Monachus monachus* σύμφωνα με το Παράρτημα ΙΙ θεωρείται είδος προτεραιότητας στην Ευρωπαϊκή Οδηγία των Οικοτόπων (92/43/ΕΟΚ), η οδηγία μεταφέρθηκε μετέπειτα σε εθνική νομοθεσία (No. 153(I)/2003) το 2003 πάνω στην οποία συστάθηκε το Δίκτυο Natura 2000 στην Κύπρο.

Γενικά χαρακτηριστικά:

- Μήκος: 2,3 m – 2,8 m
- Βάρος ενηλίκων: 240 - 300 κιλά
- Βάρος νεογνών: 15 - 26 κιλά
- Μέσος όρος ζωής: 20 - 25 χρόνια
- Τα θηλυκά αναπαράγονται τουλάχιστον μετά τα 3-4 χρόνια ζωής
- Είναι ταχύτατοι κολυμβητές
- Καταναλώνουν έως και 3 κιλά τροφής την ημέρα.
- Τρέφονται με οστεώδη ψάρια, κεφαλόποδα και καρκινοειδή (70+ είδη θηραμάτων)
- Η δραστηριότητα της φώκιας *Monachus monachus* στα θαλάσσια σπήλαια στην ανατολική Μεσόγειο, είναι υψηλότερη το φθινόπωρο και το χειμώνα και συμπίπτει με την περίοδο αναπαραγωγής του είδους
- Τα νεογνά μπαίνουν στο νερό και αρχίζουν να καταδύονται από τις πρώτες κιόλας εβδομάδες της ζωής τους, από αυτό το σημείο και μετά περνούν το 55-74% του χρόνου τους στη θάλασσα

Ιστορία της εκμετάλλευσης της φώκιας

Η φώκια αποτελούσε είδος προς εκμετάλλευση, από τότε που οι άνθρωποι εγκαταστάθηκαν για πρώτη φορά στη Μεσόγειο.
Καθ' όλη την κλασική και ελληνιστική περίοδο, το κυνήγι της φώκιας ήταν πιθανότατα μια συνηθισμένη δραστηριότητα, τόσο για τη γούνα, το δέρμα, το κρέας και το λάδι της, όσο και για φαρμακευτικούς σκοπούς.
Μέχρι και τη δεκαετία του 1980, οι κτηνοτρόφοι στη Σαμοθράκη, εξακολουθούσαν να χρησιμοποιούν το λίπος της φώκιας ως κτηνιατρικό σκεύασμα για τη θεραπεία ανοιχτών πληγών σε ζώα εκτροφής.

Πηγές

Johnson W.M., 2004. Monk Seals in Post-Classical History. The role of the Mediterranean monk seal *(Monachus monachus)* in European history and culture, from the fall of Rome to the 20th century. *Mededelingen, 39*: 1-91.

Johnson W.M. and Lavigne D.M., 1999. Monk seals in antiquity. The Mediterranean monk seal *(Monachus monachus)* in ancient history and literature. *Mededelingen, 35:* 1–101.

Karamanlidis, A., Dendrinos, P., De Larrinoa, P.F., Gücü, A.C., Johnson, W.M., Kiraç, C.O. and Pires, R., 2016. The Mediterranean monk seal *Monachus monachus:* status, biology, threats, and conservation priorities. *Mammal Review, 46*(2), pp.92-105. https://doi.org/10.1111/mam.12053

Karamanlidis, A. and Dendrinos, P. 2015. *Monachus monachus* (errata version published in 2017). The IUCN Red List of Threatened Species 2015: e.T13653A117647375.

Nicolaou, H., Dendrinos, P., Marcou, M., Michaelides, S. and Karamanlidis, A., 2019. Re-establishment of the Mediterranean monk seal *Monachus monachus* in Cyprus: priorities for conservation. *Oryx*, pp.1-3.

Ενημερωτικό υλικό που παρήχθη στα πλαίσια του προγράμματος “Monk Seal protection at the Eastern Mediterranean“ το οποιο ωφελείται από το Monk Seal Alliance (https://www.fpa2.org/monk-seal-alliance-fr.html).

ΕΝΑΛΙΑ ΦΥΣΙΣ

ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΟ
ΚΕΝΤΡΟ ΕΡΕΥΝΩΝ

Γραφείο:+357 22331660
Φαξ:+357 22339959
info@enaliaphysis.org.cy
Ακροπόλεως 2, Αγλαντζιά, 2101,
Λευκωσία, Κύπρος

www.enaliaphysis.org.cy

@enaliaphysis